

Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры
Рэспубліканскі фонд імя братоў Гарэцкіх
Інстытут мовы і літаратуры
імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі
ГНУ «Інстытут геахіміі і геофізікі»

**МАКСІМ І ГАЎРЫЛА ГАРЭЦКІЯ
ЖЫЦЦЁ І ТВОРЧАСЦЬ**
(да 115-годдзя з дня нараджэння Максіма Гарэцкага)

XVI ГАРЭЦКІЯ ЧЫТАННІ

Матэрыялы чытанняў
Мінск, 15 лютага 2008 г.

Мінск
2008

УДК 882.6.09 + 882.6 (092)
ББК 83.3 (4Bei) Г20

Рэдакцыйная калегія:

Я. Аношка, Р. Гарэцкі (адказны рэдактар),
І. Лапцёнак, Л. Макарэвіч, М. Мухомовіч

**МАКСІМ І ГАЎРЫЛА ГАРЭЦКІЯ. ЖЫЦЦЁ І ТВОРЧАСЦЬ.
МАТЭРЫЯЛЫ XVI ГАРЭЦКІХ ЧЫТАННЯЎ** (да 115-годдзя
з дня нараджэння Максіма Гарэцкага). **МІНСК 15 лютага
2008 г.** / Калектыў аўтараў. Мн.: 2008. 154 с.
ISBN 978-985-6117-88-9

Зборнік складаюць даклады і выступленні ўдзельнікаў XVI Гарэцкіх чытанняў, якія прысвечаны жыццю і творчай дзейнасці класіка беларускай літаратуры Максіма Гарэцкага і яго брата – вядомага геолога і эканаміста акадэміка Гаўрылы Гарэцкага, разглядаюцца пытанні іх шматграннай спадчыны і жыцця. Для масавага чытача. Тэксты падаюцца ў аўтарскай рэдакцыі.

ISBN 978-985-6117-88-9

УДК 882.6.09 + 882.6 (092)

ББК 83.3 (4 Bei)

© Калектыў аўтараў, 2008

З М Е С Т

Прывітальныя словы

Радзім Гарэцкі.....	5
Міхась Мушыньскі.....	7
Анатоль Вярцінскі.....	9

Даклады

Алена Белая (Баранавічы). Аўта- і гетэрастэрэатыпы беларусаў у прозе М. Гарэцкага.....	14
Тацяна Вабішчэвіч (Мінск). Максім Гарэцкі ў літаратурнай дыскусіі 1913 г.: да праблемы дыферэнцыяцыі нацыянальнай чытацкай супольнасці.....	20
Леонцій Гаранин (Мінск). К вопросу о типологии образности в творчестве Максима Горьцкого (Экзистенциальный аспект).....	29
Радзім Гарэцкі (Мінск). Украінскія матывы Гаўрылы Гарэцкага.....	33
Таіса Грамадчанка (г. Мінск). Беларус на крыжовых раздарожжах веку (тэма эміграцыі ў творчасці Максіма Гарэцкага).....	60
Ала Жардзецкая (Мінск). Народныя характары ў творах Максіма Гарэцкага і Кузьмы Чорнага.....	64
Роза Зінава (Мінск). Дачкой сваёй Галінай Максім Гарэцкі можа бы ганарыцца заўжды.....	67
Генадзь Кажамякін (Мінск). 1913: гісторыя аднаго фотаздымка.....	83
Уладзімір Конан (Мінск). Матывы спакусы ў творчасці Максіма Гарэцкага: апавесць «Антон».....	89
Ірына Лапцёнак (Мінск). Да гісторыі экспазіцыі Літаратурнага музея М. Гарэцкага.....	97
Дзяніс Марціновіч (Мінск). Максім Гарэцкі і Вільгельм Кнорын.....	101
Міхась Мушыньскі (Мінск). Роля сюжэтнай лініі Марыны Задумы ў паглыбленні ідэйна-мастацкай канцэпцыі «Камароўскай хронікі».....	109
Ганна Навасельцава (Віцебск). Мастацкі гістарызм у прозе Вацлава Ластоўскага і Максіма Гарэцкага.....	116
Святлана Сачанка (Мінск). Дыялектызмы ў «Камароўскай хроніцы» Максіма Гарэцкага.....	120
Святлана Сычола (Мінск). Рысы нацыянальнага менталітэту ў герояў Максіма Гарэцкага і Віктара Карамазова.....	129
Тамара Тарасова (Мінск). Жанравыя магчымасці дакументальна-мастацкіх запісак «На імперыялістычнай вайне» ў выяўленні экзистэнцыяльнай свядомасці чалавека.....	132
Вольга Уткевіч (Віцебск). Беларуская літаратура ў пошуках вечнасці (творчасць Максіма Гарэцкага).....	138
Віталь Чарняўскі (Мінск). Традыцыі Максіма Гарэцкага ў прозе Міхася Стральцова.....	141
Алена Шарапа (Мінск). Спецыфіка мастацкай сітуацыі ў навілах Максіма Гарэцкага.....	144
Тацяна Шырокава (Мінск). Музейны фонд сям'і Гарэцкіх у беларускім дзяржаўным архіве-музее літаратуры і мастацтва.....	148
Нашы аўтары.....	152

РЫСЫ НАЦЫЯНАЛЬНАГА МЕНТАЛІТЭТУ Ё ГЕРОЯЎ МАКСІМА ГАРЭЦКАГА І ВІКТАРА КАРАМАЗАВА

XXI стагоддзе — час, які вымагае больш шчыльных сувязяў паміж народамі, але адначасова патрабуе і выяўлення сваёй індывідуальнасці, непаўторнасці. Толькі захаваўшы сваё адметнае быццё мы здолеем годна існаваць у будучым. Менавіта ўсведамленне адметнасці нацыянальнага бачання ёсць спасціжэнне народам свайго месца ў свеце.

Паняцце «менталітэт» паходзіць ад французскага слова «mentale», што азначае мысленне, склад розуму [2, с. 89]. Прычым «у сферу менталітэту «ўваходзяць» як свядомыя, рацыянальныя ўстаноўкі і арыентацыі, так і падсвядомыя, ірацыянальныя імпульсы, калектыўныя першавобразы («архетыпы», паводле тэрміналогіі К.Г. Юнга), што звычайна не ўсведамляюцца людзьмі, але аказваюць даволі істотнае ўздзеянне на іх асабістае светабачанне і паўсядзённыя дзеянні, паводзіны» [2, с. 89]. Адным з першых спробу аналізу беларускага менталітэту зрабіў І. Абдзіраловіч у эсе «Адвечным шляхам: Даследзіны беларускага светапогляду» (1921).

Глыбока нацыянальным пісьменнікам, самым непасрэдным чынам звязаным са сваім народам, яго лёсам, гісторыяй, з роднай зямлёй быў Максім Гарэцкі. Аўтар «Неаднаразова падкрэсліваў мудрасць простых людзей, сцвярджаў, што «пад шэрым жупаном душа не шэрая» [3, с. 74]. Так, дзед Яхім (апавяданне «Родныя карэнні») паказаны нібы сувязь паміж былым і сучаснасцю, носьбіт гістарычнай памяці. Гэты чалавек бачыць і разумее усе бакі сучаснага яму жыцця, прычыны, па якіх людзі, атрымаўшы адукацыю, цураюцца свайго роднага. Менавіта таму малады адукаваны Архіп, у якім, па словах старога, «крэпка роднае карэнне» сядзіць, прагна слухае дзеда. Яхім пераканааны ў неабходнасці памятаць пра даўнія звычаі тутэйшых людзей, неабходнасці часцей прыязджаць у роднае гняздзечка, каб не згубіцца ў гэтым жыцці. Ён упэўнены ў немагчымасці «адным енкам ды стагнаннем бядзе людской» памагчы.

Варта адзначыць, што ў Максіма Гарэцкага адсутнічае ідэалізацыя народа. Ён бачыў, паказваў і светлыя, і цёмныя бакі яго жыцця.

Негатыўныя рысы народнага светаўспрымання, напрыклад, выяўляюцца ў апавяданні «Хадзяка». Чалавек за тысячы верст цягнуўся на бацькаўшчыну, а вёска яго не прызнала. «Колькі іх разбрылося па ўсяму свету, беларусаў, як бы кажа Гарэцкі, а гэты вярнуўся, як пасланец ад далёкага ад іх гора, а свая вёска яго ўжо знаць-ведаць не хоча. Сваёй бядоты, нішчымніцы тут хапае!» [1, с. 196]. Сяляне,

гуртам вырашаючы далейшы лёс чалавека, не прымаюць яго, таму што ён стары і наўрад ці зможэ добра працаваць, але і хадзяка, паглядзеўшы на іх, і сам ужо не хоча заставацца, бо «ўсё тут не такое, як было даўней. І людзей тых даўно няма»[3, с. 180]. І хоць вінаватым, «лагодным словам» праважае хадзяку дзед Тодар, але застаецца адчуванне непрытульнасці, непатрэбнасці гэтага чалавека нікому на свеце. «Гэты твор – пра адчужанасць людскога жыцця ў такой меры, што чалавек не атрымоўвае нават права і памерці ў родным краі»[6, с. 77].

Залежнасць ад традыцыйнага ўкладу жыцця сялян выяўлена ў апавяданні «Маці», у якім маладая бязмужняя жанчына баіцца асуджэння вёскі. Аўтар адлюстравваў перажыванні гераіні, яе пакуты, няздольнасць паўплываць на падзеі, яе рашэнне то задушыць дзіця, то затым пакінуць яго жыць. М. Гарэцкі спачувае сваёй гераіні: яе паводзіны, стан утрапення, калі зразумела, што дзіцятка ўжо мёртвае, падаюцца трагічна.

Катэгорыя маральнасці па-свойму вывяраецца ў апавяданні В. Карамазава «Галуба». Аўтар звяртаецца да падзей Вялікай Айчыннай вайны. Галуба, ратуючы параненых, жыла з паліцаем, нарадзіла ад яго хлопчыка. Аднавяскоўцы неўзлюбілі дзіця, аднак маці здолела абараніць свайго сына, толькі вельмі баялася, каб ён не даведаўся, хто яго бацька. У гэтым творы гістарык падыходзіць як да праблемы маральнасці самой гераіні, якая забывае бацьку свайго дзіцяці, так і праблему маральнасці вёскі, якая пераклала віну за ўчынкi з бацькі на сына. У абодвух апавяданнях на мацярэў уплываюць думкі, адносіны і меркаванні аднавяскоўцаў, аднак, калі гераіня М. Гарэцкага цалкам ад іх залежыць, то Галуба, дзякуючы зменам, што адбыліся ў жаночай свядомасці, можа супрацьстаяць.

Найбольш поўна раскрываецца вясковы свет ў апавяданні М. Гарэцкага «Зіма» у якім «ствараецца даволі шырокая, без прыкрас і ахайвання, аб'ектыўная карціна быцця беларускай вёскі на самым прыёдадні першай сусветнай вайны»[6, с. 87]. Апавяданне складаецца з раздзелаў, кожны з якіх абмалёўвае розныя бакі сялянскага жыцця, гэта і штодзённыя справы, і адносіны паміж мужам і жонкай, аднавяскоўцамі, і цеснае перапляценне святаў і будняў.

В. Карамазаў – блізкі зямляк М. Гарэцкага, таму можна сказаць, што «ментальнасць» герояў яго прозы будзе падобнай. Гэта сапраўды так. Аднак рэаліі канца стагоддзя карэнным чынам мяняюць абставіны, у якія патрапляе чалавек. Можна правесці аналогію ў адносінах да роднага кута героя М. Гарэцкага Архіпа («Роднае карэнне») і Івана Калядкі В. Карамазава («Супраць неба – на зямлі»). Герой апавядання В. Карамазава вяртаецца з афганскай вайны калекам ў родную вёску Ходарава, якая стала часткай зоны, дзе нельга не толькі сена касіць, але і жыць. Івана ўражвае маўклі-

васць, якая пануе паўсюль, прырода ўжо не падобная на тую, якой ён бачыў яе два гады назад. Патрапіўшы ў родны кут, ён хоча, каб там жыццё змянілася да лепшага, аднак усведамляе немагчымасць гэтага. Аўтар паказвае сутыкненне любові да родных мясцін і беспрытульнасці чалавека ў іх, адначасова уздымае і такую праблему, як заняпад маралі, выявіўшы яе праз адносіны Бочкі і Ананіча да дзеда Панкрата і бабы Клані. Аўтар выкрывае Чарнобыль фізічны, і Чарнобыль маральны. Івана Калядка бачыць, што вакол усё нібы мёртвае. «Няма вёскі?! Зрабілася жудасна, усё роўна як тут і быў канец усяму» [5, с. 549]. Герой задае пытанні, на якія няма адказу. Ідучы, каб адплаціць за здекі з родных яму людзей, раптам чуе скавытанне, і разумее, што гэта ён «сам выў беспрытульным, не то сабачым, не то ваўчыным голасам» [5, с. 549]. Так выявілася адчуванне безвыходнасці, немагчымасці паўплываць і што-небудзь змяніць у жыцці. Праблема знікнення вёсак і чалавечай бездапаможнасці гучыць і ў апавяданні «Галуба», гераіня якога, будучы самай маладой, «павінна правесці ўсю <...> вёску ў апошнюю дарогу, каб па-людску было» [5, с. 467].

У адным з найбольш вядомых сваіх апавяданняў «Дзяльба кабанчыка» В. Карамазаў працягвае выяўляць даволі значныя праблемы сучаснага жыцця: паказваецца заняпад традыцыйнай вёскі. Моладзь з'язжае ў горад, застаюцца ў асноўным старыя людзі. Паказальна тое, што на працягу ўсяго твора маці не называецца па імені, аўтар нібы падкрэслівае тым самым тыповасць гэтай з'явы. Ствараецца вобраз пакалення, якое звывкла ў асноўным толькі браць, не навучыўшыся клапаціцца пра сваіх бацькоў. Пра апошняе сведчыць закінутая магілка бацькі, на якую заходзіць толькі Сцяпан. Гэты эпізод вельмі значны, таму што шанаванне сваіх продкаў, заўсёды было адной з яркіх рысаў нацыянальнага характару беларусаў. Шанаванне продкаў паказаў і М. Гарэцкі ў апавесці «Меланхолія» праз вобраз Лявона Задумы, які наведваў магілу дзеда. Менавіта там у яго нараджаецца жаданне змагацца і жыць далей. Лявон заўсёды ікадаваў людзей, бачыў безвыходнасць становішча простага чалавека, аднак менавіта «вобраз дзядулі стаў рэальным увасабленнем духоўнай пераемнасці пакаленняў» [4, с. 406] у творы. Аналагічна вяртанне ў родную вёску, адчуванне моцнай сувязі са сваім родным кутом, з дзедам Акімам дапамагае Ціме Князю (апавесць «Дзень Барыса і Глеба» В. Карамазава) інакш паглядзець на сваё жыццё.

Такім чынам, у творах М. Гарэцкі і В. Карамазаў выявілі наступныя рысы менталітэту беларусаў: любоў да сваёй зямлі, адчуванне еднасці са сваім родным кутом, павага да старых людзей, клопат пра будучыню краю, арыентацыя на традыцыйныя маральныя законы. Пісьменнікі звярнуліся да праблем, якія аб'ядноўва-

юць пачатак і канец стагоддзя: адыход ад сваіх каранёў, беспрытульнасць чалавека на роднай зямлі. Акрамя праблематыкі іх збліжае і спосаб узнаўлення матэрыялу, абодва творцы заглыбляюцца ва ўнутраны свет герояў, спрабуючы высветліць матывацыю іх учынкаў.

Літаратура

1. Адамовіч А. Здалёк і зблізку. Зборнік літаратурна-крытычных артыкулаў. Мн., «Маст. літ», 1976. — 623 с.
2. Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / Пад рэд. П. Брыгадзіна — Мн.: «Завігар», 1998. — 288 с.
3. Гарэцкі М. Збор твораў. У 4-х т. Т. 1. — Мн.: Маст. літ., 1984. — 446 с.
4. Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4 т. Т. 1. — Мн.: Бел. навука, 1999. — 583 с.
5. Карамазаў В. Галуба: Раман, апавесць, апавяданні — Мн.: Юнацтва, 1996. — 589 с.
6. Чыгрын І.П. Паміж былым і будучым: Проза Максіма Гарэцкага — Мн.: Навука і тэхніка, 1994. — 168 с.

Тамара Тарасова
(Мінск)

ЖАНРАВЫЯ МАТЧЫМАСЦІ ДАКУМЕНТАЛЬНА- МАСТАЦКІХ ЗАПІСАК «НА ІМПЕРЫЯЛІСТЫЧНАЙ ВАЙНЕ» Ў ВІЯЎЛЕННІ ЭКЗІСТЭНЦЫЯЛЬНАЙ СВЯДОМАСЦІ ЧАЛАВЕКА

Дакументальна-мастацкія запіскі «На імперыялістычнай вайне» — арыгінальны жанр дзённікавай прозы, які мае свае спецыфічныя структурныя элементы і літаратурна-эстэтычныя вартасці. Прынцыпы адбору матэрыялу і яго падачы ў тэксце іншыя, чым у класічнай форме дзённіка, дзе традыцыйным было храналагічнае штодзённае дакладнае датаванне, але твор Гарэцкага з поўным правам можна аднесці да дзённікавай прозы. Прынцыпова важным для беларускага пісьменніка было тое, што аўтар рыхтаваў запіскі да выдання, а значыць, адпаведна апрацоўваў для чытача.

Запіскі «На імперыялістычнай вайне» — твор жанрава неаднародны (мастацкія замалёўкі, лісты і фрагменты лістоў ...), іррэгулярны (адсутнасць дакладнага датавання), шматфункцыянальны. Некаторыя назіранні Лявона Задумы фрагментарна самастойныя і нават кампазіцыйна завершаныя, пра што сведчаць падзагалоўкі